

تاریخ پارچه و نساجی در ایران

تالیف:

دکتر فریده طالب پور
استاد دانشگاه الزهراء (س)
ویراست اول

سرشناسه: طالب پور، فریده، ۱۳۴۰ -
عنوان و نام پدیدآور: تاریخ پارچه و نساجی در ایران / تألیف فریده طالب پور.
مشخصات نشر: تهران: دانشگاه الزهرا (س)، انتشارات، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری: ۲۳۶ ص.؛ مصور، جدول.
شابک: 978-622-6114-83-7
وضعیت فهرست نویسی: فیبا
یادداشت: ص.ع. به انگلیسی: Farideh Talebpour. The history of Iranian textiles.
یادداشت: کتابنامه: ص. [۲۲۵] - ۲۳۶.
موضوع: پارچه -- ایران -- تاریخ
Textile fabrics -- Iran -- History
نساجی -- ایران -- تاریخ
Textile industry -- Iran -- History
شناسه افزوده: دانشگاه الزهراء. انتشارات
شناسه افزوده: Alzahra University press
رده بندی کنگره: NK۸۸۷۴
رده بندی دیویی: ۷۴۶/۰۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی: ۸۷۲۸۰۴۴
اطلاعات ورود کتابشناسی: فیبا

www.ketab.ir

عنوان کتاب: تاریخ پارچه و نساجی در ایران
انتشارات: دانشگاه الزهرا (س)
مؤلف: دکتر فریده طالب پور، استاد دانشگاه الزهرا (س)
ویراستار ادبی: حدیقه همایونی افشار
گرافیک و صفحه آرایی: سمیرا حکیمی ها
طراح جلد: حمید چراغی
چاپ و صحافی: چاپ دیجیتال نیکو
نوبت چاپ: اول / ویراست اول
شمارندگان: ۳۰۰ نسخه
شابک: 978-622-6114-83-7
سال نشر: زمستان ۱۴۰۰
بها: ۷۴۰۰۰۰ ریال
شماره تماس واحد فروش: ۰۲۱۸۵۶۹۲۸۳۹ - ۰۲۱۸۸۰۴۸۹۳۴
سامانه فروش: <http://book.alzahra.ac.ir>

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر برای دانشگاه الزهرا (س) محفوظ است.

فصل اول: نگاهی اجمالی به صنعت ریسندگی، بافندگی، رنگرزی و چاپ

پارچه	۳
۱-۱ مقدمه	۴
۲-۱ الیاف طبیعی مورد استفاده در پارچه بافی	۶
۳-۱ تحول و تکامل ریسندگی نخ	۷
۴-۱ تحول و تکامل دستگاه های بافندگی	۸
۱-۴-۱ دستگاه کمربندی	۱۰
۲-۴-۱ دستگاه بافندگی با وزنه های نخ تار	۱۰
۳-۴-۱ دستگاه افقی یا زمینی	۱۱
۴-۴-۱ دستگاه عمودی دو غلتکی	۱۱
۵-۴-۱ دستگاه وردی	۱۱
۶-۴-۱ دستگاه کششی	۱۱
۷-۴-۱ دستگاه ژاکارد	۱۲
۵-۱ رنگرزی و چاپ پارچه	۱۳
۱-۵-۱ تاریخچه ی صنعت چاپ پارچه	۱۶

فصل دوم: تاریخچه ی پارچه بافی در ایران

۱-۲ مقدمه	۲۰
۲-۲ عقاید برخی از دانشمندان در مورد پیدایش پارچه و تن پوش	۲۱
۳-۲ پارچه بافی در ایران باستان	۲۲

فصل سوم: پارچه بافی در ایران باستان تا دوره ی ساسانی

۱-۳ مقدمه	۲۶
۲-۳ پارچه و نساجی در دوره ی عیلام	۲۸
۳-۳ پارچه و نساجی در دوره ی مادها	۲۹
۴-۳ پارچه و نساجی در دوره ی هخامنشی	۳۱
۵-۳ پارچه و نساجی در دوره ی سلوکی	۳۴
۶-۳ پارچه و نساجی در دوره ی اشکانی	۳۶

فصل چهارم: پارچه و نساجی در دوره‌ی ساسانی..... ۴۱

۴-۱ مقدمه..... ۴۲

۴-۲ پارچه‌بافی در دوره‌ی ساسانی..... ۴۳

۴-۳ طرح و نقش پارچه‌های ساسانی..... ۴۵

۴-۴ نمونه‌ی پارچه‌های ساسانی..... ۴۷

۴-۵ انواع پارچه‌های ساسانی..... ۴۹

۴-۶ علت وجود پارچه‌های ساسانی در کشورهای غربی..... ۵۱

فصل پنجم: پارچه و نساجی ایران در چهار قرن اولیه‌ی اسلامی..... ۵۳

۵-۱ مقدمه..... ۵۴

۵-۲ حکومت‌های متقارن..... ۵۵

۵-۳ پارچه و نساجی در قرون اولیه‌ی اسلامی..... ۵۵

۵-۴ طراز..... ۶۱

۵-۴-۱ مضامین و نوشته‌های طرازها..... ۶۴

۵-۴-۲ کتیبه‌های طراز..... ۶۵

۵-۴-۳ روش‌های تهیه طراز..... ۶۹

۵-۵ نحوه‌ی رشد و توسعه‌ی پارچه‌بافی ایران در قرون اولیه اسلامی..... ۷۱

۵-۶ انواع پارچه در چهار قرن اولیه‌ی اسلامی..... ۷۲

۵-۷ مراکز تولید پارچه در ایران اسلامی..... ۷۴

فصل ششم: پارچه و نساجی در دوران آل بویه و سلجوقی..... ۸۱

۶-۱ مقدمه..... ۸۲

۶-۲ پارچه‌بافی در دوره‌ی آل بویه..... ۸۳

۶-۳ طرح و نقش پارچه‌های بویهی..... ۸۳

۶-۴ نمونه پارچه‌های بویهی..... ۸۵

۶-۵ مراکز تولید پارچه در دوره‌ی آل بویه..... ۸۶

۶-۶ پارچه‌های مکشوفه در ری..... ۸۷

پارچه و نساجی در دوره‌ی سلجوقی..... ۹۱

۶-۷ مقدمه..... ۹۱

۹۱.....	۸-۶ پارچه بافی در دوره ی سلجوقی
۹۴.....	۹-۶ طرح و نقش پارچه های سلجوقی
۹۵.....	۱۰-۶ انواع منسوجات سلجوقی از نظر شیوه های بافت
۹۶.....	۱۱-۶ نمونه پارچه های سلجوقی
۹۷.....	۱۲-۶ تکنیک های پارچه بافی در دوره ی سلجوقی
۱۰۰.....	۱۳-۶ مراکز بافت پارچه در دوره ی سلجوقی

فصل هفتم: پارچه و نساجی در دوره ی مغول و تیموری

۱۰۲.....	۱-۷ مقدمه
۱۰۴.....	۲-۷ پارچه بافی در دوره ی ایلخانی
۱۰۵.....	۳-۷ طرح و نقش پارچه ها در دوره ی ایلخانی
۱۰۷.....	۴-۷ نمونه های پارچه های ایلخانی
۱۰۹.....	۵-۷ تقسیم بندی پارچه ها در دوره ی ایلخانی
۱۱۰.....	۶-۷ مراکز بافت پارچه در دوره ی ایلخانی
۱۱۱.....	۷-۷ علل تاثیر سبک چین بر صنعت نساجی ایران
۱۱۲.....	۸-۷ پارچه و نساجی در دوره ی تیموری
۱۱۴.....	۹-۷ انواع پارچه در دوره ی تیموری
۱۱۵.....	۱۰-۷ طرح و نقش پارچه ها در دوره ی تیموری

فصل هشتم: پارچه و نساجی در دوره ی صفوی

۱۱۸.....	۱-۸ مقدمه
۱۲۱.....	۲-۸ شاهان صفوی و پارچه بافی
۱۲۱.....	۱-۲-۸ شاه اسماعیل اول
۱۲۲.....	۲-۲-۸ شاه طهماسب اول
۱۲۲.....	۳-۲-۸ شاه عباس اول
۱۲۵.....	۴-۲-۸ شاه عباس دوم
۱۲۵.....	۵-۲-۸ شاه سلطان حسین
۱۲۶.....	۳-۸ تحول پارچه بافی در دوره صفوی
۱۲۶.....	۱-۳-۸ دوره اول پارچه بافی صفوی

- ۸-۳-۲ دوره دوم پارچه بافی صفوی ۱۲۸
- ۸-۴ طرح و نقش پارچه‌های صفوی ۱۲۹
- ۸-۵ پارچه‌ها و کارکردها ۱۳۱
- ۸-۶ انواع پارچه در دوره‌ی صفوی ۱۳۲
- ۸-۷ نمونه‌هایی از پارچه‌های صفوی در موزه‌های جهان ۱۳۷
- ۸-۸ مراکز تولید پارچه در دوره صفوی ۱۳۹

فصل نهم: پارچه و نساجی در دوره‌ی قاجار ۱۴۱

- ۹-۱ مقدمه ۱۴۲
- ۹-۲ وضعیت صنعت نساجی در دوره‌ی قاجار ۱۴۶
- ۹-۳ طرح و نقش پارچه‌های قاجار ۱۵۴
- ۹-۴ انواع پارچه در دوره‌ی قاجار ۱۵۵
- ۹-۵ مراکز نساجی در دوره‌ی قاجار ۱۵۹
- ۹-۶ پریشم در دوره‌ی قاجار ۱۶۰
- ۹-۷ کارخانه‌های نساجی در دوره‌ی قاجار ۱۶۲
- ۹-۸ علل بروز تحولات در صنعت نساجی در دوره‌ی قاجار ۱۶۴
- ۹-۹ علل تغییر البسه در دوره‌ی قاجار ۱۶۶

فصل دهم: وضعیت پارچه و نساجی از دوره‌ی پهلوی به بعد ۱۶۹

- ۱۰-۱ مقدمه ۱۷۰
- ۱۰-۲ وضعیت صنعت نساجی در ابتدای دوره‌ی پهلوی ۱۷۱
- ۱۰-۳ صنعت نساجی پس از سال ۱۳۳۲ هجری شمسی ۱۷۲
- ۱۰-۴ انواع پارچه‌های تولیدشده در دوره‌ی پهلوی ۱۷۴
- ۱۰-۵ نگاهی گذرا به صنعت نساجی ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی ۱۷۴

آشنایی با برخی از اصطلاحات پارچه ۱۷۶

- عکس‌ها ۱۸۱
- دستگاه‌های نخ‌ریسی ۱۸۲
- دستگاه‌های بافندگی ۱۸۴

۱۸۷.....	دستگاه‌های چاپ پارچه
۱۸۹.....	دوره‌ی عیلام
۱۹۱.....	دوره‌ی مادها
۱۹۳.....	دوره‌ی هخامنشیان
۱۹۵.....	دوره‌ی سلوکی
۱۹۶.....	دوره‌ی اشکانیان
۱۹۸.....	دوره‌ی ساسانی
۲۰۳.....	دوره‌ی اسلامی
۲۰۵.....	دوره‌ی آل بویه و سلجوقی
۲۰۸.....	دوره‌ی ایلخانی و تیموری
۲۱۴.....	دوره‌ی صفوی
۲۲۰.....	دوره‌ی قاجار
۲۲۵.....	فهرست منابع فارسی
۲۳۵.....	فهرست منابع انگلیسی

پیشگفتار

در طول زمان، پارچه تنها برای محافظت از بدن به کار برفته، بلکه با ذوق و تنوع طلبی انسان همراه شده و مفهوم جدیدی یافته است. احساس خود را با زیبایی باعث شده است که پوشاک دیگر به عنوان یک نیاز اساسی مطرح نشود، بلکه به نوعی مظهر زیبایی برای انسان تبدیل گردد. از دیدگاه اقتصادی یکی از مهم ترین نیازهای یک جامعه، لباس است، زیرا کالایی است که هرگز نمی توان از تهیه، تولید و مصرف آن بازماند. در طی مطالعات، مشخص شده که پارچه بافی سریع تر از سایر صنایع بشری به وجود آمده است، اما جنس و نوع منسوجی که بشر برای اولین بار از آن استفاده کرده است، مشخص نیست.

تاریخ پارچه بافی در ایران نشان می دهد که پارچه بافی در زمان های مختلف، متکی بر حمایت پادشاهان بوده و هرگاه مورد حمایت قرار گرفته به اوج پیشرفت خود رسیده است. سال ها پیش ایرانیان نه تنها انواع پارچه های زیبا و نفیس را تولید می کردند، بلکه مقادیر زیادی پارچه به سایر کشورها نیز صادر می کردند که نمونه هایی از آن ها اکنون زینت بخش موزه ها و مجموعه های خصوصی در جهان است.

لذا برای شناخت وضعیت پارچه و نساجی در ایران، قبل از هر چیز، پیشینه‌ی آن باید مورد بررسی قرار گیرد. کتاب حاضر مجموعه‌ای است که وضعیت پارچه و پارچه‌بافی را در ادوار مهم تاریخی ایران بررسی می‌کند و انواع منسوجات، شیوه‌های تزئینی پارچه و مراکز مهم بافت را در هر دوره مورد بررسی قرار می‌دهد. در دوره باستان، منسوجات از الیاف طبیعی تهیه می‌شد و این مواد در برابر عوامل طبیعی فاسد می‌شدند و از بین می‌رفتند، لذا نمونه‌های اندکی از پارچه‌های ادوار قدیمی ایران به دست آمده است؛ بنابراین بررسی وضعیت نساجی در این دوران بر اساس مستندات است که از آثاری مانند حجاری‌ها، مهرها و سایر آثار که غالباً بر نوع پوشاک مردم آن دوره متکی است، به دست آمده است. لیکن از دوره‌ی هخامنشی به بعد بر اساس نمونه‌های منسوجات یافت شده می‌توان به نتایج بهتری دست یافت.

کاوش‌های باستان‌شناسی نشان می‌دهند که قدمت پارچه‌بافی در ایران به حدود ده هزار سال پیش می‌رسد؛ بنابراین می‌توان دریافت که انسان قبل از مهارت در پارچه‌بافی، باید هنر و مهارت ریسندگی و تولید نخ را فرا گرفته باشد و سپس از نخ‌هایی که به طور دستی تهیه می‌کرده است، پارچه بافته و آن را با مواد رنگ‌زای طبیعی و خاک‌های ملون موجود در محیط زندگی خود رنگ کرده باشد تا زیباتر جلوه کند. لذا بررسی تحول و تکامل صنایع ریسندگی، بافندگی و چاپ پارچه در ابتدا قبل از ورود به مباحث اصلی، ضروری به نظر می‌رسد تا خوانندگان با این صنایع نیز آشنا شوند. اندیشمندان ایرانی و خارجی به بررسی هنرهای ایران در دوره‌های مختلف پرداخته‌اند که گاهی بخش کوچکی از مطالعات خود را نیز به منسوجات ایرانی اختصاص داده‌اند. در این کتاب که ویراست اول است، مطالب جدیدی به برخی از فصل‌ها اضافه شده است و اطلاعات جامعی در خصوص پارچه و پارچه‌بافی در ایران ارائه می‌کند که امید است مورد استفاده‌ی دانشجویان و علاقه‌مندان قرار گیرد.